

ВІДГУК
офіційного опонента

про дисертацію Шумілової Алли Вікторівни «ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛАНДШАФТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СЛОБОЖАНСЬКИЙ» ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів до спеціалізованої вченої ради К 64.051.04 у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок із планами і напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними та галузевими науковими програмами. Актуальність і новизна дисертаційної роботи Шумілової А.В. зумовлена перш за все постановкою і реалізацією важливого наукового завдання щодо обґрунтування напрямів розв'язання геоекологічних проблем НПП «Слобожанський» засобами ландшафтно-екологічного планування. Завдання, поставлені у дисертаційному дослідженні, вказують на важливість і значущість для теорії і практики заповідного природокористування розробки науково-методологічних і методичних підходів конструктивно-географічних досліджень, що дозволять алгоритмізувати комплекс оптимізаційних заходів.

Науковий супровід регіональної політики з позицій ландшафтно-екологічного планування, здійснений у дисертаційному дослідженні Шумілової А.В. є своєчасним і актуальним в умовах реалізації стратегічних завдань сталого розвитку.

Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з пріоритетним тематичним напрямом «Раціональне природокористування». Науковий доробок дисертаційного дослідження спрямований на:

- оптимізацію територіальної організації НПП «Слобожанський»;
- оцінку антропогенної трансформації ландшафтів ПЗФ під дією впливу людської діяльності на них;
- використання методики грошової оцінки збитків, завданих людською діяльністю ландшафтам НПП;
- удосконалення методики організації просвітницької діяльності в НПП «Слобожанський».

Результати роботи включено до звітів наукової діяльності НПП «Слобожанський», у «Літопис природи».

Теоретичні і методичні положення, а також практичні результати роботи використовуються у навчальному процесі Харківського національного університету ім. В.М. Каразіна при викладанні навчальних

дисциплін «Наукова, рекреаційна та освітня діяльність на заповідних територіях», «Ландшафтно-екологічне планування заповідних територій», «Формування екомережі» та проведенні ландшафтно-екологічної практики студентів 2-го курсу спеціальності 101 «Екологія» ОПП «Екологія» та ОПП «Заповідна справа».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Ступінь обґрунтованості сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, рекомендацій є високим і забезпечується цілеспрямованим використанням конструктивно-географічного, ландшафтно-екологічного, геохімічного і геоінформаційного підходів, сучасних апробованих методик, системи методів дослідження, моделюванням, збереженням і візуалізацією картографічних даних за допомогою ГІС-програм, графічних редакторів, картографічного сервісу.

Автором в основу дослідження покладено основні положення теорії ландшафтно-екологічного планування, використано як традиційний, так і інноваційний методичний арсенал, окреслено алгоритм їх екологічного аналізу, ретельно опрацьовано значну кількість наукових джерел вітчизняних і зарубіжних авторів, що дало можливість виявити основні проблеми і окреслити перспективи їх вирішення. Все це свідчить про обізнаність автора у всіх аспектах досліджуваної проблеми.

Грунтовна методична та інформаційна бази поєднані з достатньо чіткою, цілеспрямованою, прагматичною логікою дослідження. Наведені у роботі висновки і рекомендації достатньо повно та різнобічно апробовані на 8-и міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях та в науковій періодиці, адекватно відображають сутність проведеного дослідження. Усе це дозволяє зробити висновок про їх обґрунтованість. Це підтверджують також отримані довідки практичного впровадження результатів роботи.

Дисертація Шумілової А.В. є оригінальним самостійним науковим дослідженням, яке вирізняється логічною побудовою, структурно-змістовною цілісністю. Достовірність отриманих результатів визначається характером вихідної інформації, коректністю методів її обробки та представлення, послідовністю та внутрішньою логікою дослідження від постановки завдань до висновків та рекомендацій, практичною їх перевіркою. Кожне із поставлених у роботі завдань доведено до логічного завершення.

Для успішного вирішення поставлених завдань застосовано адекватний комплекс методів дослідження: історико-географічний, польові, лабораторні, системного аналізу, геоінформаційного моделювання, порівняльно-географічний, ландшафтно-геохімічний тощо.

У науковому плані проблематика конструктивно-географічних досліджень ландшафтно-екологічного планування отримала ряд вагомих наукових рішень:

У дисертаційній роботі вперше:

- за методикою ландшафтно-екологічного планування проведено комплекс досліджень НПП «Слобожанський» та суміжних територій;
- визначено характер зовнішніх та внутрішніх конфліктів природо-користування НПП «Слобожанський»;
- проведено геохімічне обстеження ландшафтів НПП «Слобожанський» та суміжних з ним територій, у тому числі, ґрунтів, рослинності, водних об'єктів;
- визначено освітньо-виховний кластер, як окремий напрямок вирішення геоекологічних проблем НПП «Слобожанський»;

Отримало подальший розвиток:

- обґрунтування доцільності внесення змін в територіальну організацію НПП «Слобожанський» шляхом включення заплави р. Мерла, як невід'ємної складової ландшафтно-геохімічної системи річкової долини;
- картографування території НПП «Слобожанський» для покращення візуалізації результатів, висновків і рекомендацій роботи;
- фізико-географічне та екологічне дослідження ландшафтів НПП «Слобожанський».

Удосконалено:

- теоретико-методологічні засади формування системи організованої рекреації на основі розрахунку оптимального рекреаційного навантаження з урахуванням рекреаційної ємності ландшафтів,
- підходи до проектування мережі територій та об'єктів ПЗФ на основі досліджень природно-територіальних комплексів,
- систему освітньо-виховної роботи на теренах НПП «Слобожанський».

У проведеному дослідженні вирішується ряд міжпредметних завдань, пов'язаних з прикладною ландшафтною екологією, природокористуванням, територіальним плануванням, природоохоронним менеджментом. Здійснення такого роду досліджень є складним міжгалузевим, науково-практичним напрямком, що є важливою складовою конструкцій, моделей сталого розвитку. Тому дисертаційна робота, поза сумнівом, має значну наукову новизну. Наукові результати роботи є важливими теоретичними і прикладними напрацюваннями у розв'язанні наукових проблем НПП «Слобожанський».

Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання. Дисертаційне дослідження Шумілової А.В. має науково-теоретичне та прикладне значення. Внесок дисертанта у практику конструктивно-географічних досліджень геоекологічних проблем поліфункціональних заповідних територій засобами ландшафтно-екологічного

планування базується на розробці й апробуванні методики їх дослідження для цілей оптимізації. Підтвердженням значущості проведеного дослідження слугує застосування оцінки антропогенної трансформації ландшафтів ПЗФ для детальної оцінки масштабів впливу людської діяльності, проведення кореляції між ними і розвитком сучасних геохімічних процесів. Результати досліджень антропогенної трансформації природних ландшафтів доцільно використовувати для грошової оцінки розрахунку збитків, нанесених природним ландшафтам.

Освітньо-виховний кластер дисертаційного дослідження може скласти основу для удосконалення методики просвітницької діяльності НПП «Слобожанський». Теоретичні і методичні положення, а також практичні результати роботи, які використовуються у навчальному процесі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна при викладанні навчальних дисциплін є тому підтвердженням.

Оцінка змісту, стилю та мови дисертаційної роботи, її завершеності та оформлення.

Дисертаційна робота Шумілової А.В. є цілісним, логічно структурованим і завершеним науковим дослідженням, у якому отримані науково-теоретичні та прикладні результати. Дисертанткою чітко окреслені об'єкт, предмет та завдання наукового дослідження, цілеспрямовано реалізовано основні методологічні та прикладні підходи. Структура дисертаційної роботи логічна і послідовна, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Оформлення дисертації та автореферату загалом відповідає вимогам МОН України. Робота містить достатньо ілюстративного матеріалу, який віалізує результати проведеного дослідження.

Загалом, дисертаційна робота автора є завершеним дослідженням, сформульовані висновки в якому повною мірою та адекватно відповідають поставленим завданням і отриманим результатам. Дисертація написана українською мовою, а її стиль відповідає вимогам до наукових робіт.

Перший розділ «Теоретико-методологічні підходи до формування екологічної оцінки ландшафтів територій природно-заповідного фонду» присвячений аналізу теоретичних і практичних напрацювань у сфері дослідження геоecологічного стану природоохоронних територій, методичним підходам до оцінки екологічної ситуації об'єктів ПЗФ (С. 25 - 41).

У другому розділі роботи «Оцінка природних умов і антропогенного впливу на територію НПП «Слобожанський» засобами ландшафтно-ecологічного

планування» наведено інформацію про історію організації парку та обмотивовано для визнання необхідності особливої охорони його території. Сформовано матриці внутрішніх і зовнішніх конфліктів природокористування,

визначено і спрогнозовано ареали розповсюдження їх впливу, проведена покомпонентна оцінка екологічного стану території НПП. (С.42- 116).

У третьому розділі дисертації «Просвітницько - виховна складова у розв'язанні геоекологічних проблем НПП «Слобожанський» висвітлюються питання щодо можливості розв'язання геоекологічних проблем парку шляхом роботи з населенням. Виділено дві фокус-групи: діти і дорослі, до яких застосовано спеціальний комплекс просвітницьких заходів (С.117 – 143) .

Четвертий розділ роботи «Напрямки вирішення геоекологічних проблем НПП «Слобожанський»»(144-161) на основі отриманих результатів дослідження проведено SWOT-аналіз геоекологічних проблем і визначено основні шляхи їх розв'язання, головними з яких є:

- організаційно-правове вирішення проблеми включення до складу парку розпайованих земель;
- об'єднання в межах національного природного парку всього комплексу генетично і динамічно однорідного ландшафту річкової долини для забезпечення повноцінного виконання парком покладених на нього природоохоронних функцій;
- виховання екологічно свідомого населення шляхом реалізації комплексу просвітницько-виховних заходів, розроблених в дисертації.

Дискусійні положення, зауваження та пропозиції

За загальної позитивної оцінки даної роботи дозвольте зупинитись на деяких дискусійних положеннях і побажаннях:

1. У першому розділі не звернута увага автора на аналізі концепцій природозаповідання, функціональній ролі НПП «Слобожанський» у регіональній і національній екомережах.

2. При загальній спрямованості ландшафтно-екологічного планування на підтримку процесів охорони, регулювання та планування ландшафтів варто було б згадати положення Європейської ландшафтної конвенції (2000 р.), ратифікованої в Україні, які націлюють науковців, практиків природокористування та управлінців на реалізацію низки проблемних питань: - визнання ландшафту як суттєвого компонента оточення людей на законодавчому рівні; - визначення та впровадження ландшафтної політики, спрямованої на забезпечення охорони ландшафту, регулювання та планування; - включення питань збереження ландшафту до порядку денного у сфері регіонального та місцевого планування, впровадження культурної, екологічної, сільськогосподарської, соціальної та економічної політики органами державної влади тощо.

3. У другому розділі роботи оцінка антропогенного впливу проведена автором за компонентами ландшафтів і рекреаційним навантаженням, однак не встановлено індикаторів, коефіцієнтів та ознак трансформованості ландшафтних

таксонів, що дало б можливість узагальненого їх порівняння і висвітлення міри антропоізації.

4. У четвертому розділі роботи запропоноване автором розширення території парку за рахунок земельних угідь лісових господарств і ОТГ необхідно вказати структуру використання розпайованих земель і отримати згоду землекористувачів або запропонувати їм компенсаційні виплати. Чи існує принципова згода оплачувати подібні заходи ?

5. Список використаних джерел доцільно доповнити працями:

- а) .Самойленко В.М., Діброва І.О., Плпаський В.В. Антропоізація ландшафтів: монографія. – К.: Ніка—Центр, 2018. – 232 с.
- б) Щищенко П.Г., Гавриленко О.П. Геоекологічне обґрунтування проектів природокористування: підручник. - К.: Альтерпрес, 2014 – 414 с.

6. Загальні висновки роботи доцільно узгодити з поставленими на її початку завданнями.

7. У структурному відношенні другий розділ є наймасивнішим і його вартувало б розділити на два окремих.

Зазначені побажання є незначними, дискусійними і не впливають на загальну високу оцінку опонентом рівня дисертаційної роботи.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях.

Повнота викладу результатів дисертації Шумілової А.В. в опублікованих працях достатня з урахуванням встановлених вимог. Основні результати дослідження викладено автором у 18-и публікаціях, серед яких – публікації у фахових виданнях, рекомендованих ДАКВК України, у зарубіжних часописах та у матеріалах міжнародних, всеукраїнських та наукових конференцій, підручниках і навчальних посібниках. Темі і зміст публікацій відповідають напрямку дисертаційного дослідження автора. Робота пройшла належну апробацію на науково-практичних конференціях міжнародного і національного рангів.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

Автореферат дисертації за своїм змістом достатньо відображає основні положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження, що дає підстави стверджувати про його ідентичність зі структурою і змістом дисертації.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та нормативних актів ДАК України

Дисертаційна робота Шумілової А.В. відповідає загальним вимогам пп. 9, 10, 12, 13 і 14 «Порядку присудження наукових ступенів», який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, які внесені згідно Постанови КМ № 566 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.) щодо дисертаційних робіт, які подаються на здобуття наукового ступеня

кандидата наук, інших нормативних актів МОН України та паспорту спеціальності.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Шумілової А.В. присвячена актуальній темі, основні положення і висновки якої є обґрунтованими і достовірними та належно висвітлені у публікаціях. Дисертація є цілісною, завершеною, самостійною працею, в якій отримано науково доведені теоретичні й практичні результати, присвячена вирішенню важливого і актуального науково-прикладного завдання –вирішення геоекологічних проблем НПП «Слобожанський» засобами ландшафтно-екологічного планування території .

На нашу думку автор дисертаційної роботи – Шумілова Алла Вікторівна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів.

Офіційний опонент:

доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри геоекології та методики
навчання екологічних дисциплін
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Л.П. Царик

